

М. М. Надіжко,

*Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз,
Служба безпеки України, м. Київ*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Мета статті – розкрити сутність судово-експертної діяльності в сучасних умовах, з'ясувати зміст спеціальних знань у контексті їх використання судовим експертом. **Методологія.** Достовірність отриманих результатів і висновків забезпечено застосуванням комплексного системного підходу до вирішення завдань дослідження. Зокрема, системно-структурним методом з'ясовано сутність досліджуваних категорій і правових явищ, їх елементно-компонентний склад; за допомогою наукової абстракції сформульовано позиції щодо змісту судово-експертної діяльності та спеціальних знань, зроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства, зважаючи на доцільність запровадження інституту експерта в галузі права і в кримінальному процесі; логіко-аргументаційним методом проаналізовано нормативні положення за темою дослідження. **Наукова новизна.** Дослідницькі висновки щодо змісту і сутності судово-експертної діяльності дали змогу обґрунтувати позицію, відповідно до якої під судово-експертною діяльністю слід розуміти комплекс організаційних, процесуальних, науково-методичних та інших заходів, спрямованих на встановлення з використанням спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла фактичних даних, що мають значення для прийняття рішень у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, а також виконавчому провадженні. **Висновки.** У процесі дослідження визначено співвідношення і взаємозв'язок спеціальних і загальновідомих знань; розкрито зміст спеціальних знань, якими володіє судовий експерт, як комплексного поняття; з'ясовано можливість застосування судовим експертом правових (юридичних) знань; висвітлено сутність судово-експертної діяльності, запропоновано авторське бачення її змісту.

Ключові слова: судова експертиза; судово-експертна діяльність; судовий експерт; спеціальні знання; спеціальні знання судового експерта; висновок експерта.

Вступ

Відповідно до законодавства України про судову експертизу судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До судових експертиз, крім тих, що проводяться винятково державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом (*Pro sudovu ekspertyzu: zakon*, 1994, st. 10).

Отже, вирізняє судово-експертну діяльність проведення досліджень, що ґрунтуються на необхідних або, як зазначено у Кримінальному процесуальному кодексі України

(далі – КПК України), спеціальних знаннях (*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*, 2012, st. 69), оскільки в процесі судової експертизи такі знання становлять певний інструментарій для отримання фактичних даних, що мають значення для ухвалення судового рішення у кримінальних провадженнях, цивільних, господарських, адміністративних справах.

Питання використання спеціальних знань і провадження судово-експертної діяльності були предметом розгляду багатьох учених, серед них: Т. В. Авер'янова, І. А. Алієв, Л. Ю. Ароцкер, В. Д. Арсенєв, С. Ф. Бичкова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, Ф. М. Джавадов, А. В. Дулов, О. О. Ейсман, А. В. Іщенко, О. І. Жеребко, Н. І. Клименко, В. А. Колесник, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Ю. М. Кубицький, В. К. Лисиченко, Н. Т. Малаховська, Г. М. Надгорний, І. В. Пиріг, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, А. О. Селіванов, Е. Б. Сімакова-Єфремян, С. А. Смирнова, Г. О. Стрілець, Ю. В. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський. Їх науковий доробок не втрачає своєї актуальності й дотепер, але потребує уточнення і додаткової уваги вчених.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – розкрити сутність судово-експертної діяльності в сучасних умовах, з'ясувати зміст спеціальних знань у контексті їх використання судовим експертом.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

визначити співвідношення і взаємозв'язок спеціальних і загальновідомих знань;

розкрити зміст спеціальних знань, якими володіє судовий експерт, як комплексного поняття;

з'ясувати можливість застосування судовим експертом правових (юридичних) знань;

висвітлити сутність судово-експертної діяльності, запропонувати авторське бачення її змісту.

Виклад основного матеріалу

Судова експертиза являє собою відмінний від інших специфічний різновид експертиз, що характеризується особливим статусом. Її подібність до експертиз в інших сферах людської діяльності (наприклад, наукової та науково-технічної) полягає в тому, що вона, по суті, є дослідженням, яке ґрунтується на використанні спеціальних знань.

Закон не розтлумачує поняття «спеціальні знання». Немає однозначної відповіді з цього приводу і в юридичній літературі. Проте ще наприкінці XIX ст. І. Я. Фойницький, відрізняючи спеціальні знання від звичайних («общежитейских»), наголошував на можливості їх переходу в буденні і навпаки (Foinitskii, 1910, s. 283). При цьому тривалий час спеціальними вважалися знання, які виходять за межі загальноосвітньої підготовки та життєвого досвіду, не є загальновідомими і загальнодоступними, що не мають масового поширення, якими володіє обмежене коло фахівців (Eisman, 1967, s. 91).

Глобальна інформатизація в сучасному світі розмиває межі специфічності знань. І сьогодні, нещодавно належавши до спеціальних, вони є загальновідомими, засвідчуючи суб'єктивний оціночний характер дефініції «загальновідомі знання».

За своєю природою співвідношення спеціальних і загальновідомих знань мінливе, залежить від рівня розвитку соціуму та інтегрованості наукових знань у повсякденне життя людини. Розширення та поглиблення знань про якість явище, процеси, предмети приводить до того, що знання стають більш диференційованими, системними, доступ-

ними дедалі ширшому колу осіб – сфера повсякденних знань збагачується. Одночасно йде і зворотний процес. За глибшого наукового пізнання явищ, процесів, предметів начебто очевидні, повсякденні уявлення про них відкидаються, виникають нові наукові обґрунтування, які набувають характеру спеціальних пізнань (Rossinskaia, 2001, s. 40).

У процесі набуття життєвого досвіду індивідом повсякденні знання формуються стихійно. Спеціальні (у тому числі наукові) здобуваються, коли вирішуються конкретні пізнавальні завдання щодо з'ясування сутності явищ для досягнення об'єктивної істини. Тож, взаємозв'язок між ними доволі тісний. Необхідні в повсякденному житті спеціальні знання переходять у буденні, водночас дослідженнями вчених підтверджуються деякі закономірності з повсякденної діяльності, засвідчуючи при цьому лише умовний їх поділ. Тому слушним є твердження (Shcherbakovskyi, 2015, s. 48), що критерії «незагальновідомий» або «незагальнодоступний» не можуть вважатися ознакою спеціальних знань.

Разом із тим спеціальні знання тісно пов'язані з компетентністю експерта, під якою розуміють (Rossinskaia, Galiashina, & Zinin, 2016, s. 131) ступінь володіння спеціальними знаннями конкретним експертом. Поділяючи цю думку, нетипово вважають (Chesnokova, & Diuval, 2019) позицію, окреслену в міжнародному стандарті ISO/IEC 17025:2017 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», що визначає компетентність експерта як продемонстровану здатність застосовувати знання і (чи) навички та особисті якості. Технічна компетентність лабораторії вперше представлена як групова компетентність, що передбачає вимоги як до лабораторії в цілому, так і до кожного працівника-спеціаліста в окремій галузі спеціальних знань (виді експертизи) як до члена групи, колективу лабораторії (s. 65).

Спеціальними знаннями володіє та їх використовує конкретна процесуальна особа. Проте слідчі й судді не мають права підміняти собою експерта (Prituzova, 1959, s. 10). Тобто закон, коли слідчий або суддя володіє спеціальними знаннями, потрібними для з'ясування тих чи інших обставин кримінального провадження, не дозволяє їм перебирати на себе функції експертів, обґрунтовуючи це необхідністю кваліфікованого, ретельного й об'єктивного проведення експертизи з дотриманням гарантій для всебічної критичної перевірки й оцінки висновку експерта як доказу, що спирається на спеціальні знання сторонньої щодо кримінального провадження особи.

Особливість спеціальних знань експерта полягає в тому, що вони є результатом спеціальної фахової підготовки й навчання, практичного досвіду та професійних навичок. Їх зміст становлять теоретично обґрунтовані та перевірені положення й правила, які можуть належати до будь-якої сфери знань – науки, техніки, мистецтва, ремесла. Кожна з них має свої особливості та відрізняється одна від одної.

Зміст спеціальних знань, засвідчує практика розслідування кримінальних правопорушень, розкривають через їх професійний характер, зважаючи на те, що під час експертизи вирішуються конкретні практичні завдання, а як експертів залучають зазвичай осіб певної професії.

При цьому науковці (for instance, Grundmann, 2017) наголошують на принциповій різниці між експертами і не експертами, акцентуючи на професійній належності та фаховій спеціалізації експертів; вирізняє їх і те, що вони володіють технічними, у тому числі практичними та інтелектуальними навичками; до того ж експерти є неупередженими, а тому їх поради слушні.

У деяких визначеннях поняття «спеціальні знання» розкриваються через навички і вміння, вважаючи рівнозначними або його складовими (Sokolovskii, 1969, s. 200;

Zakatov, & Oropai, 1980, s. 81). Проте навички (досконале володіння дією, автоматизований момент свідомої діяльності, що формується на основі знань) і вміння (виникають за широкого кола знань і вже вироблених навичок, виражають той чи інший ступінь майстерності діяльності) характеризують практичний аспект оволодіння знаннями (Bogoslavskii, Kovalev, & Stepanov (Red.), 1981, s. 137).

Фахівці в галузі криміналістики (Belkin, 1999) під навичками розуміють спосіб виконання дії, доведений багаторазовим повторенням до автоматизму, легко і швидко реалізований за мінімального контролю свідомістю (s. 107), а вмінням вважають освоєний людиною спосіб виконання будь-якої дії в результаті набутих знань і навичок. При цьому створюється можливість виконувати дії не тільки в звичних, а й у змінених умовах (s. 233).

Знання, вміння і навички – невід’ємні та функціонально взаємопов’язані частини будь-якої цілеспрямованої діяльності. Водночас «навички та вміння характеризують здатність обізнаної особи застосовувати знання, котрими вона володіє» (Shcherbakovskiy, 2015, s. 48). Тобто спеціальні знання судового експерта являють собою комплексне поняття, що охоплює професійні знання в галузі науки, мистецтва, техніки та ремесла, які не є загальнодоступними і загальновідомими, а також певні вміння і навички їх застосування для отримання такого процесуального джерела доказів, як висновки експерта.

При цьому слід наголосити, що в наукових колах активно обговорюється питання щодо використання судовим експертом юридичних знань. Так, А. О. Селіванов, аргументуючи необхідність уведення в практику судово-експертної діяльності правової (юридичної) експертизи, розглядає її як експертне дослідження матеріальних і процесуальних ознак актів (документів), які підлягають дослідженню в суді за їх змістом і формою та ґрунтуються на висновках судових експертів, залучених судом (прокурором, слідчим), що допомагає суду досягти об’єктивності в доказуванні, дотримуватися принципів рівних можливостей у процесі, презумпції невинуватості, повноти дослідження прав сторін, забезпечення змагальності в доведенні дійсного стану фактів та захисту своїх прав і свобод (Selyvanov, 2002a; 2002b; 2003).

Проте загал науковців обстоює іншу позицію, вважаючи неприпустимим, коли судовий експерт вирішує правові питання. При цьому вони посилаються на ч. 1 ст. 242 КПК України, якою саме й не допускається проведення експертизи для з’ясування питань права (*Kryminalnyi protsesualnyi kodeks*, 2012), і на рішення Пленуму Верховного Суду України, яким визнано неприпустимим призначення експертизи в разі, коли з’ясування певних обставин не потребує спеціальних знань, а також порушення перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду (*Pro sudovu ekspertyzu v kryminalnykh i tsyvilnykh spravakh*, 1997).

Наприклад, Т. В. Авер’янова питання права вважає прерогативою органів розслідування. І хоча нерідко експерт (представник експертної установи) володіє достатніми знаннями, він не має права втручатися у сферу діяльності органів розслідування, поєднуючи в одній особі функції експерта та органу розслідування – так само як і особа, що провадить дізнання, слідчий, прокурор, суд, володіючи спеціальними (неюридичними) знаннями, не має права замінити експерта. Якщо ж експерт, вирішуючи питання, бере на себе функції, що належать до сфери діяльності слідства та суду, то його висновок не набуває ваги судового доказу, оскільки експертиза закон не тлумачить (Averianova, 2001, s. 31).

При цьому слід наголосити, що сьогодні такого виду (підвиду) судової експертизи не передбачено (*Pro zatverdzhennia Instruktsii*, 1998). Натомість, засвідчує практика роз-

гляду окремих складних справ, незнання слідчими, прокурорами, суддями всіх нюансів законодавства незрідка призводить до необ'єктивних і необґрунтованих юридичних висновків та, як наслідок, ухвалення неправосудних рішень. І причина цього не в рівні їх компетентності або в небажанні скористатися необхідною довідковою літературою. Адже глибокими вузькоспеціалізованими юридичними знаннями, що характерні, зокрема, для науковця (наприклад доктора юридичних наук), юридичного консультанта з певних питань, фахівця із зарубіжних правових норм тощо, «звичайні» учасники процесу, як правило, не володіють. Тобто йдеться про використання знань, які хоча і належать до юридичних, але зазвичай не є відомими сторонам процесу (а це головна ознака саме спеціальних знань). Отримані в такий спосіб висновки, убачається, мають набувати статусу джерела доказів. При цьому можливість залучення експерта з питань права, зважаючи на норми ст. 73 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 70 Господарського процесуального кодексу України та ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України, що вже містять положення про залучення до процесу експерта з питань права, який має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права, варто передбачити і в Кримінальному процесуальному кодексі України. Розглядаючи можливість застосування судовим експертом правових (юридичних) знань, слід зауважити, що висновок експерта в галузі права (в цивільному, господарському та адміністративному процесі) має допоміжний (консультативний) характер, він не є обов'язковим для суду. Тому і в кримінальному процесі на часі запровадження інституту експерта в галузі права в аналогічній формі, що, на наш погляд, не суперечитиме принципам кримінального судочинства.

З огляду на професійну належність більшості «носіїв» спеціальних знань до державних спеціалізованих експертних установ певний інтерес становить науковий доробок групи іноземних учених, які упродовж 2008–2019 рр. досліджували вплив людського чинника на висновки судових експертів. Отримані результати дуже вагомі і сприятимуть подальшому розвитку теорії судової експертизи. Зокрема, виявлено чинники, здатні призвести до помилкового висновку досвідченого і кваліфікованого експерта, який, безсумнівно, має необхідні спеціальні знання (ідеться про так зване когнітивне упередження). Наприклад, науковці засвідчують можливий неоднозначний вплив на об'єктивність висновків судових експертів, зумовлений підпорядкованістю судово-експертних лабораторій правоохоронним органам (орієнтація експертів-професіоналів на результат), а також обґрунтовують умовивід, що на процесі дослідження і формулювання висновків суттєво відбивається ознайомлення експертів з обставинами вчинення злочину (описом злочину і його наслідками, наявністю підозр щодо перевірюваної особи тощо) (Kukucka, Kassin, Zapf, & Dror, 2017, s. 452–459; Eeden, de Poot, & van Koppen, 2018, s. 120–126; Cooper, & Meterko, 2019, s. 35–46).

Отже, теоретичне осмислення сутності спеціальних знань у судочинстві має важливе значення, оскільки від їх інтерпретації залежать змістовна оцінка діяльності судового експерта і можливість науково обґрунтованої диференціації правового становища осіб, які залучаються до проведення експертизи у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному процесі.

Пошук однозначних рішень цього питання актуальний як для судової практики, покликаної сприяти виконанню завдань судочинства на єдиних правових засадах, так і для теорії, зважаючи на різноманітні підходи до розуміння сутності судово-експертної діяльності.

Так, Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін і М. Г. Щербаківський судово-експертною називають діяльність (систему процедур), пов'язану з проведенням судових експертиз, тобто судово-експертну практику (Averianova, Belkin, Korukhov, & Rossinskaia, 2001, s. 398–441; Shcherbakovskiy, 2015, s. 26).

До об'єктів пізнання судово-експертної діяльності Ф. М. Джавадов, О. Р. Россинська, О. І. Галяшина та М. Я. Сегай відносять також правові, науково-методичні, організаційні, кадрові форми її забезпечення (Dzhavadov, 1998, s. 42–46; Rossinskaia, & Galyashina, 2010, s. 34; Sehai, 2003, s. 761; Rossinskaia, & Zinin, 2016, s. 178).

Елементами (структурними блоками) судово-експертної діяльності Н. І. Клименко, О. І. Жеребко і С. А. Смирнова вважають її структуру, мету, завдання, механізм, суб'єкти, об'єкти та принципи судово-експертної діяльності (Klymenko, 2007, s. 61–73; Zhrebko, 2010, s. 49–144; Smirnova, 2003, s. 208). Ця діяльність (Smirnova, 2004, s. 18–20), хоча і є відносно автономним видом соціально корисної діяльності, проте неможлива без правоохоронної діяльності і щільно пов'язана з нею. Отже, до суб'єктів судово-експертної діяльності крім експерта належать експертні установи (їх керівники), структурні підрозділи апарату центральних органів державної влади, які здійснюють управління судово-експертним забезпеченням правосуддя, особи (органи), що призначили експертизу, та учасники процесу, статус яких у тій чи іншій формі пов'язаний із призначенням, проведенням і оцінюванням судової експертизи.

Г. О. Стрілець судово-експертну діяльність визначає як урегульовану законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямовану на проведення незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, як організацію роботи судово-експертних установ у цілому і їх структурних підрозділів, їх науково-методичне та інформаційне забезпечення, підбір і підготовку судово-експертних кадрів (Strilets, 2009, s. 8).

При цьому, аналізуючи різноманітні підходи до системи та структури судової експертології як науки про судово-експертну діяльність, науковці звертають увагу на професійний характер судово-експертної діяльності та необхідність її теоретичного осмислення.

Так, Ф. М. Джавадов обґрунтовує тезу про необхідність професіоналізації судово-експертної діяльності в її теоретичному забезпеченні через системне узагальнення вже накопичених окремих теорій і їх структуризацію в загальну теорію судової експертизи (Dzhavadov, 2000, s. 5). Слушність цієї думки не викликає сумнівів, оскільки якість та ефективність експертної діяльності безпосередньо пов'язані з професійним рівнем її теоретичного осмислення, ступенем розроблення методологічних, правових, організаційних засад її здійснення, забезпечення досягненнями науково-технічного прогресу, підвищенням якості добору, підготовки та перепідготовки експертів.

Але у професійній діяльності експерта проявляються властивості, притаманні будь-якій людській діяльності, а також особливі, що характеризують роботу експерта як різновид, пов'язаний із проведенням експертиз, слідчими діями та оперативно-розшуковими заходами, тобто як суб'єкта судово-експертної діяльності. Тільки за сукупності певних властивостей, їх специфічного поєднання робота експерта набуває особливого характеру (Kofanov, 2012, s. 79–80).

Для врегулювання суспільних відносин щодо здійснення судово-експертної діяльності в Україні, визначення правових, організаційних і фінансових основ судово-експертної діяльності в умовах судової реформи та аналізу багаторічної практики роботи судових експертів, фахівців і судової практики в частині прийняття рішень за результа-

тами судових експертиз та експертних досліджень 30 березня 2017 р. було запропоновано проєкт Закону «Про судово-експертну діяльність в Україні» № 6264 (автор законодавчої ініціативи – народний депутат І. О. Лапін). Але цей проєкт через численні недоліки (див. Висновок щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи проєкту нормативно-правового акта) повернуто на доопрацювання. При цьому, убачається, хибним також є й визначення судово-експертної діяльності як діяльності держави, юридичних і фізичних осіб з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки, техніки, мистецтва та ремесла (*Pro sudovo-ekspertnu diialnist*, 2017, st. 1). Адже метою судово-експертної діяльності не може бути забезпечення правосуддя експертизою, оскільки це певний процес дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні того чи іншого державного органу (досудового розслідування, суду, виконавчого провадження). Для правосуддя становить інтерес не сам процес дослідження, а лише його результат у вигляді висновку експерта. Тому запропоноване у проєкті Закону визначення також не можна вважати таким, що розкриває зміст судово-експертної діяльності за всіма її істотними ознаками.

Такі само недоліки містяться, зокрема, й у проєкті Закону України «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» від 3 квітня 2018 р. № 8223. Автор цієї законодавчої ініціативи також народний депутат І. О. Лапін (*Pro sudovu ekspertyzu ta samivriaduvania*, 2018, st. 1).

Наукова новизна

Дослідницькі висновки щодо змісту і сутності судово-експертної діяльності дали змогу обґрунтувати позицію, відповідно до якої під судово-експертною діяльністю слід розуміти комплекс організаційних, процесуальних, науково-методичних та інших заходів, спрямованих на встановлення з використанням спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла фактичних даних, що мають значення для прийняття рішень у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, а також виконавчому провадженні.

Висновки

1. Співвідношення спеціальних і загальновідомих знань за своєю природою мінливе і залежить від рівня розвитку соціуму та інтегрованості наукових знань у повсякденне життя. Взаємозв'язок між ними щільний, оскільки наявна можливість переходу спеціальних знань у буденні і навпаки. Проте спеціальними знаннями володіє та їх використовує конкретна процесуальна особа.

2. Спеціальні знання судового експерта становлять комплексне поняття, що охоплює професійні знання в галузі науки, мистецтва, техніки та ремесла, які не є загальнодоступними і загальновідомими, а також певні вміння і навички їх застосування для отримання такого процесуального джерела доказів, як висновок експерта.

3. Висновок експерта у галузі права (в цивільному, господарському та адміністративному процесах) має допоміжний (консультативний) характер, він не є обов'язковим для суду. Тому і в кримінальному процесі на часі запровадження інституту експерта в галузі права в аналогічній формі, що не суперечитиме принципам кримінального судочинства.

4. Судово-експертна діяльність – складне різнопланове явище, сутністю і змістом якого є:

виконання судовими експертами на основі використання спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла судових експертиз у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, а також виконавчому провадженні;

організація проведення судових експертиз;

наукові дослідження та узагальнення в галузі судової експертизи (планування, проведення, апробація наукових робіт та впровадження їх результатів в експертну практику);

науково-методичне, інформаційне та науково-технічне забезпечення;

добір, професійна підготовка, процедури надання, підвищення та позбавлення кваліфікації судових експертів.

References

- Averianova, T. V., Belkin, R. S., Korukhov, Iu. G., & Rossinskaia, E. R. (2001). *Kriminalistika: ucheb. dlia vuzov* / pod red. R. S. Belkina. M.: NORMA INFRA-M. 973 s. [in Russian].
- Averianova, T. V. (2001). Subekty ekspertnoi deiatelnosti. *Vestnik kriminalistiki*, 2, 29–37 [in Russian].
- Belkin, R. S. (1999). *Kriminalistika: ucheb. slov.-sprav.* M.: Iurist. 268 s. [in Russian].
- Bogoslavskii, V. V., Kovalev, A. G., & Stepanov, A. A. (Red.). (1981). *Obshchaia psikhologiya*. M.: Prosveshchenie. 384 s. [in Russian].
- Chesnokova, E. V., & Diuval, R. S. (2019). Kompetentnost eksperta i spetsialista v svete polozhenii mezhdunarodnogo standarta ISO/IES 17025:2017 i zarubezhnogo opyta ispolzovaniia spetsialnykh znanii. *Teoriia i praktika sudebnoi ekspertizy* (T. 14 (3), s. 63–71). DOI: 10.30764/1819-2785-2019-14-3-63-71 [in Russian].
- Cooper, G. S., & Meterko, V. (2019). Cognitive Bias Research in Forensic Science: A Systematic Review. *Forensic Science International* (Vol. 297, 35–46). DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.01.016.
- Dzhavadov, F. M. (1998). *Ekspertnaia deiatelnost i razvitie nauki o sudebnoi ekspertize*. Baku: El. 187 s. [in Russian].
- Dzhavadov, F. M. (2000). *Kontseptualni osnovy rozvytku sudovoi ekspertizy v suchasnykh umovakh*. (Avtoref. dys. d-ra yuryd. nauk). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy, Kyiv. 30 s. [in Ukrainian].
- Eeden, C. A. J., de Poot, C. J., & van Koppen, P. J. (2018). The Forensic Confirmation Bias: A Comparison between Experts and Novices. *Journal of Forensic Sciences* (Vol. 64 (1), 120–126). DOI: 10.1111/1556-4029.13817.
- Eisman, A. A. (1967). *Zakliuchenie eksperta (struktura i nauchnoe obosnovanie)*. M.: Iurid. lit. 152 s. [in Russian].
- Foinitskii, I. Ia. (1910). *Kurs ugovnogo sudoproizvodstva* (T. 2). (3-e izd.). SPb.: Senatskaia tipografiia. 572 s. [in Russian].
- Grundmann, R. (2017). The Problem of Expertise in Knowledge Societies. *Minerva* (Vol. 55, 25–48). DOI: 10.1007/s11024-016-9308-7.
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia: kurs leksii*. Kyiv: In Yure. 521 s. [in Ukrainian].
- Kofanov, A. V. (2012). Teoretychni ta praktychni aspekty diialnosti sudovykh ekspertiv. *Aktualni problemy ekspertolohii: zbirnyk materialiv kruhloho stolu*. Kyiv: Navchalno-naukovyi instytut pidhotovky slidchykh I kryminalistiv Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. S. 79–86 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI (2012). Uziamo z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kukucka, J., Kassir, S. M., Zapf, P. A., & Dror, I. E. (2017). Cognitive Bias and Blindness: A Global Survey of Forensic Science Examiners. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* (Vol. 6 (4), 452–459). DOI: 10.1016/j.jarmac.2017.09.001.
- Prituzova, V. A. (1959). *Zakliuchenie eksperta kak dokazatelstvo v sovetskom ugovnom protsesse*. M.: Gosizdat. 162 s. [in Russian].
- Pro zatverdzhennia Instruktii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: nakaz Ministerstva yustytii Ukrainy № 53/5 (1998). Uziamo z <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> [in Ukrainian].
- Pro sudovu ekspertizu v kryminalnykh I tsyvilnykh spravakh: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy

- № 8 (1997). *Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. (2010) (Т. 1, 61–67). Kyiv: A. S. K. [in Ukrainian].
- Pro sudovo-ekspertnu diialnist: projekt Zakonu Ukrainy № 6264 (2017). Uzato z http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4U000A.html [in Ukrainian].
- Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy № 4038-XII (1994). Uzato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
- Pro sudovu ekspertyzu ta samovriaduvannia sudovykh ekspertiv: projekt Zakonu Ukrainy № 8223 (2018). Uzato z http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6CF00A.html [in Ukrainian].
- Rossinskaia, E. R. (2001). Spetsialnye poznaniia i sovremennye problemy ikh ispolzovaniia v sudoproizvodstve. *Zhurnal rossiiskogo prava*, 5, 32–44 [in Russian].
- Rossinskaia, E. R., & Galiashina, E. I. (2010). *Nastolnaia kniga sudi: sudebnaia ekspertiza*. M.: Prospekt. 464 s. [in Russian].
- Rossinskaia, E. R., Galiashina, E. I., & Zinin, A. M. (2016). *Teoriia sudebnoi ekspertizy* (Sudebnaia ekspertologii): uchebnik / pod red. E. R. Rossinskoi. 2-e izd., pererab. i dop. M.: Iur. Norma; NITc Infra-M, 368 s. [in Russian].
- Rossinskaia, E. R., & Zinin, A. M. (2016). *Ekspertiza v sudoproizvodstve: ucheb. dlia bakalavrov* / pod red. E. R. Rossinskoi. M.: Prospekt. 336 s. [in Russian].
- Sehai, M. Ya. (2003). Sudova ekspertolohiia – nauka pro sudovo-ekspertnu diialnist. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2–3 (33–34), 740–762 [in Ukrainian].
- Selyvanov, A. O. (2002a). Problema zaprovadzhennia v sudovyi protses pravovoi ekspertizy. *Pravo Ukrainy*, 8, 32–34 [in Ukrainian].
- Selyvanov, A. O. (2002b). Problemy zaprovadzhennia v sudovomu protsesi pravovoi ekspertizy yak umovy dosiahnennia obiektyvnoho ta obgruntovanoho sudovoho rishennia. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertizy i kryminalistyky*, 2, 167–170 [in Ukrainian].
- Selyvanov, A. O. (2003). Sudova pravova ekspertiza – shliakh do istyny v pravosuddi. *Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy*, 4, 13–20 [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertiz u kryminalnomu provadzhenni*: [monohrafiia]. Kharkiv: V dele. 560 s. [in Ukrainian].
- Smirnova, S. A. (2003). *Organizatsionno-takticheskie problemy razvitiia sudebno-ekspertnoi deiatelnosti (po materialam Severo-Zapadnogo regionalnogo tcentra sudebnoi ekspertizy Ministerstva iustitcii Rossiiskoi Federatsii)*. (Dis. d-ra iurid. nauk). Sankt-Peterburgskii universitet MVD Rossii, M. 560 s. Vzato iz <http://www.dslib.net/kriminal-process/organizatsionno-takticheskie-problemy-razvitiia-sudebno-jekspertnoj-deiatelnosti-po.html> [in Russian].
- Smirnova, S. A. (2004). *Sudebnaia ekspertiza na rubezhe XXI veka*. SPb.: Piter. 406 s. [in Russian].
- Sokolovskii, Z. M. (1969). Poniatie spetsialnykh znanii (k voprosu o naznachenii ekspertizy). *Kriminalistika i sudebnaia ekspertiza*, 6, 200–203 [in Russian].
- Strilets, H. O. (2009). *Henezys systemy sudovo-ekspertnykh ustanov v Ukraini ta napriamky yikh diialnosti*. (Avtoref. dys. kand. yuryd. nauk). Kyivskiy natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka, Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].
- Zakatov, A. A., & Oropai, Iu. N. (1980). *Ispolzovanie nauchno-tekhnicheskikh sredstv i spetsialnykh znanii v rassledovanii prestuplenii*. Kiev: RIO MVD USSR. 104 s. [in Russian].
- Zherebko, O. I. (2010). *Sudovo-ekspertna diialnist: sutnist, pryntsyipy, orhanizatsiini osnovy*. (Dys. kand. yuryd. Nauk). Klasychnyi pryvatnyi universytet Zaporizhzhia, Zaporizhzhia. 236 s. [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., & Россинская, Е. Р. (2001). *Криминалистика: учеб. для вузов* / под ред. Р. С. Белкина. М.: НОРМА ИНФРА-М. 973 с.
- Аверьянова, Т. В. (2001). Субъекты экспертной деятельности. *Вестник криминалистики*, 2, 29–37.
- Белкин, Р. С. (1999). *Криминалистика: учеб. слов. справ. М.*: Юристъ. 268 с.
- Богославский, В. В., Ковалев, А. Г., & Степанов, А. А. (Ред.). (1981). *Общая психология*. М.: Просвещение. 384 с.
- Чеснокова, Е. В., & Дюваль, Р. С. (2019). Компетентность эксперта и специалиста в свете положений международного стандарта ISO/IES 17025:2017 и зарубежного опыта использования специальных знаний. *Теория и практика судебной экспертизы* (Т. 14 (3), с. 63–71).
- DOI: 10.30764/1819-2785-2019-14-3-63-71.

- Cooper, G. S., & Meterko, V. (2019). Cognitive Bias Research in Forensic Science: A Systematic Review. *Forensic Science International* (Vol. 297, 35–46). DOI: 10.1016/j.forsciint.2019.01.016.
- Джавадов, Ф. М. (1998). *Експертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе*. Баку: Эль. 187 с.
- Джавадов, Ф. М. (2000). *Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах*. (Автореф. дис. д-ра юрид. наук). Національна академія внутрішніх справ України, Київ. 30 с.
- Eeden, C. A. J., de Poot, C. J., & van Koppen, P. J. (2018). The Forensic Confirmation Bias: A Comparison between Experts and Novices. *Journal of Forensic Sciences* (Vol. 64 (1), 120–126). DOI: 10.1111/1556-4029.13817.
- Эйсман, А. А. (1967). *Заключение эксперта* (структура и научное обоснование). М.: Юрид. лит. 152 с.
- Фойницкий, И. Я. (1910). *Курс уголовного судопроизводства* (Т. 2). (3-е изд.). СПб.: Сенатская типография. 572 с.
- Grundmann, R. (2017). The Problem of Expertise in Knowledge Societies. *Minerva* (Vol. 55, 25–48). DOI: 10.1007/s11024-016-9308-7.
- Клименко, Н. І. (2007). *Судова експертологія: курс лекцій*. Київ: Ін Юре. 521 с.
- Кофанов, А. В. (2012). Теоретичні та практичні аспекти діяльності судових експертів. *Актуальні проблеми експертології: збірник матеріалів круглого столу*. Київ: Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ. С. 79–86.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI (2012). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Kukucka, J., Kassir, S. M., Zapf, P. A., & Dror, I. E. (2017). Cognitive Bias and Blindness: A Global Survey of Forensic Science Examiners. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* (Vol. 6 (4), 452–459). DOI: 10.1016/j.jarmac.2017.09.001.
- Пругузова, В. А. (1959). *Заключение эксперта как доказательство в советском уголовном процессе*. М.: Госюриздат. 162 с.
- Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України № 53/5 (1998). Узято з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
- Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 (1997). *Постанови Пленуму Верховного Суду України*. (2010) (Т. 1, 61–67). Київ: А. С. К.
- Про судово-експертну діяльність: проект Закону України № 6264 (2017). Узято з http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4U000A.html.
- Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII (1994). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
- Про судову експертизу та самоврядування судових експертів: проект Закону України № 8223 (2018). Узято з http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6CF00A.html.
- Россинская, Е. Р. (2001). Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве. *Журнал российского права*, 5, 32–44.
- Россинская, Е. Р., & Галяшина, Е. И. (2010). *Настольная книга судьи: судебная экспертиза*. М.: Проспект. 464 с.
- Россинская, Е. Р., Галяшина, Е. И., & Зинин, А. М. (2016). *Теория судебной экспертизы (Судебная экспертология): учебник / под ред. Е. Р. Россинской*. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юр. Норма; НИЦ Инфра-М, 368 с.
- Россинская, Е. Р., & Зинин, А. М. (2016). *Экспертиза в судопроизводстве: учеб. для бакалавров / под ред. Е. Р. Россинской*. М.: Проспект. 336 с.
- Сегай, М. Я. (2003). Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність. *Вісник Академії правових наук України*, 2–3 (33–34), 740–762.
- Селіванов, А. О. (2002a). Проблема запровадження в судовий процес правової експертизи. *Право України*, 8, 32–34.
- Селіванов, А. О. (2002b). Проблеми запровадження в судовому процесі правової експертизи як умови досягнення об'єктивного та обґрунтованого судового рішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, 2, 167–170.
- Селіванов, А. О. (2003). Судова правова експертиза – шлях до істини в правосудді. *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 4, 13–20.

- Щербаковський, М. Г. (2015). *Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні*: [монографія]. Харків: В деле. 560 с.
- Смирнова, С. А. (2003). *Организационно-тактические проблемы развития судебно-экспертной деятельности (по материалам Северо-Западного регионального центра судебной экспертизы Министерства юстиции Российской Федерации)*. (Дис. д-ра юрид. наук). Санкт-Петербургский университет МВД России, М. 560 с. Взято из <http://www.dslib.net/kriminal-process/organizacionno-takticheskie-problemy-razvitija-sudebno-jekspertnoj-dejatelnosti-po.html>.
- Смирнова, С. А. (2004). *Судебная экспертиза на рубеже XXI века*. СПб.: Питер. 406 с.
- Соколовский, З. М. (1969). Понятие специальных знаний (к вопросу о назначении экспертизы). *Криминалистика и судебная экспертиза*, 6, 200–203.
- Стрілець, Г. О. (2009). *Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності*. (Автореф. дис. канд. юрид. наук). Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ. 19 с.
- Закатов, А. А., & Оропай, Ю. Н. (1980). *Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений*. Киев: РИО МВД УССР. 104 с.
- Жеребко, О. І. (2010). *Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи*. (Дис. канд. юрид. наук). Класичний приватний університет, Запоріжжя. 236 с.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2019

M. Nadizhko,

*Ukrainian Scientific Research Institute
of Special Engineering and Forensics
of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

USE OF SPECIFIC KNOWLEDGE IN FORENSIC ACTIVITY: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

The purpose of the article is to reveal the substance of forensic activity in modern conditions and to find out the essence of specific knowledge in the context of their use by a forensic expert. **Methodology.** The reliability of the obtained results and conclusions is ensured by the application of a comprehensive systematic approach to solving research problems. In particular, the system-structural method clarifies the essence of the studied categories and legal phenomena, their element-component content. With the help of scientific abstraction method, standpoints were drawn on the content of forensic activities and specific knowledge; proposals for the legislation improvement were made, given the expediency of introducing the institute of an expert in the field of law and in criminal proceedings. Regulatory provisions on the researched topic were analyzed using method of logical-argumentation. **Scientific novelty.** Research conclusions on the content and essence of forensic activity allowed to substantiate the standpoint, according to which forensic activity should be understood as a set of organizational, procedural, scientific, methodological and other measures aimed at establishing factual data using specific knowledge in the field of science, technology and arts relevant for decision-making in criminal, civil, commercial, administrative proceedings, for administrative offense cases, as well as for enforcement proceedings. **Conclusions.** In the course of the research the correlation and interrelation of specific and general knowledge was determined; the essence of specific knowledge of forensic expert was revealed as a complex concept; the possibility of legal knowledge application by a forensic expert was clarified; the substance of forensic activity was highlighted and the author's vision of its content was offered.

Keywords: forensic research; forensic activity; forensic expert; specific knowledge; specific knowledge of forensic expert; expert's testimony.

М. Н. Надижко,

Український науково-дослідницький інститут
спеціальної техніки і судових експертиз
Служби безпеки України, г. Київ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ В СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Цель статьи – раскрыть сущность судебно-экспертной деятельности в современных условиях, определить значение специальных знаний в контексте их использования судебным экспертом. **Методология.** Достоверность полученных результатов и выводов обеспечена применением комплексного системного подхода к решению задач исследования. В частности, системно-структурным методом раскрыта сущность исследуемых категорий и правовых явлений, их поэлементно-компонентный состав; с помощью научной абстракции сформулированы позиции по содержанию судебно-экспертной деятельности и специальных знаний, сделаны предложения по совершенствованию законодательства, учитывая целесообразность введения института эксперта в области права и в уголовном процессе; логико-аргументационным методом проанализированы нормативные положения по теме исследования. **Научная новизна.** Исследовательские выводы относительно содержания и сущности судебно-экспертной деятельности позволили обосновать позицию, согласно которой под судебно-экспертной деятельностью следует понимать комплекс организационных, процессуальных, научно-методических и других мероприятий, направленных на установление с использованием специальных знаний в области науки, техники, искусства и ремесла фактических данных, имеющих значение для принятия решений в уголовном, гражданском, хозяйственном, административном судопроизводстве, а также исполнительном производстве. **Выводы.** В процессе исследования определены соотношение и взаимосвязь специальных и общеизвестных знаний; раскрыто содержание специальных знаний, которыми располагает судебный эксперт, как комплексного понятия; констатирована возможность применения судебным экспертом правовых (юридических) знаний; освещены сущность судебно-экспертной деятельности, предложено авторское видение ее содержания.

Ключевые слова: судебная экспертиза; судебно-экспертная деятельность; судебный эксперт; специальные знания; специальные знания судебного эксперта; вывод эксперта.